

UDK 282(497.13) : 262.12
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 31. VII. 1992.

Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva *

JURE KRIŠTO

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor slijedi razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta u etapi kad se jedan njegov dio priklanja ideologiji jugoslavenstva. Napose se osvrće na ulogu istaknutih pojedinaca, kao Petra Rogulje, nadbiskupa Bauera, biskupa Mahnića i dr., na širenju te ideologije i onih koji su joj se opirali. Izlaganje označuje početke i razloge rascjepa u pokretu.

Trpeći pod terorom jednoobraznosti, recentna hrvatska historiografija bila je napose osakaćena u proučavanju uloge Katoličke crkve u novijoj hrvatskoj političkoj povijesti. Ustalila se predrasuda o potpuno negativnoj ulozi Crkve, predrasuda koja je s crkvene strane dočekana šutnjom i resignacijom. U takvoj atmosferi nije bilo moguće uočiti raznolikosti unutar Katoličke crkve i razlučiti profiliranja pojedinaca i grupa u burnim političkim premještanjima novije hrvatske povjesnice. Jedan je od najsudbonosnijih časova recentne hrvatske zbilje ulazak hrvatskoga naroda u južnoslavensku zajednicu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije preimenovanu u Jugoslavija. Gotovo i nije poznato da su dijelovi Katoličke crkve mnogo pridonijeli ostvarenju te, danas to vidimo, tragične zamisli. Bili su to upravo najaktivniji dijelovi katoličkog laikata i svećenstva, koji su, priklanjajući se ideologiji jugoslavenstva, zdušno poradili na ostvarenju ideologijski zadanoga cilja. Svojestvo je pak ideologije da se bori za svoje ciljeve bez obzira na stvarnost. Tako je bilo i s pojedinim katoličkim grupacijama. Zapravo, dio katolika koji je prigrlio ideologiju jugoslavenstva i sve njezine popratne opterećenosti izrastao je iz Hrvatskoga katoličkog pokreta (dalje: HKP), angažiranih mladih katolika okupljenih oko ideja krčkog biskupa Antuna Mahnića o preporodu hrvatskoga društva na katoličkim principima.¹

* Ovaj je članak skraćeno zaključno poglavlje opsežnijeg rada o ulozi Katoličke crkve u političkom životu hrvatskoga naroda (1897.--1918.), koji će biti dovršen do kraja 1992.

¹ Opširnije v. *Jure Krišto*, Katoličko organiziranje i politika: Počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta, *Croatia Christiana Periodica* (Zagreb), 15/1991., br. 28, 86--104.

Zadaća je ovoga rada prikaz razvojnih etapa HKP, osobito one u kojoj je jedan njegov dio prihvatio jugoslavensku ideologiju kao svoju. Potrebno je odmah naglasiti da se ta grupacija ne može izjednačiti s Katoličkom crkvom, jer je bilo i drugih grupacija koje su se snažno opirale ideologiji jugoslavenstva. »Jugoslavenstvujući« dio, međutim, izišao je kao »pobjednik«, jer je bio sastavnica sveopćeg zanesenjaštva kojim je bio natopljen hrvatski kulturno-politički prostor. Uz analizu spisa sudionika HKP, ovaj će se rad osloniti na »Dnevnik« zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera. To je zapravo dnevni zapis događanja na nadbiskupskom dvoru i oko njega, što su ih bilježili nadbiskupovi tajnici. Sada je u posjedu Njegove uzoritosti kardinala Franje Kuharića, nadbiskupa zagrebačkog, kojemu se i ovim putem najtoplije zahvaljujem za mogućnost čitanja »Dnevnika«.

Autori se ne slažu u periodizaciji HKP. Najzanimljivija analiza razvoja HKP do prvoga svjetskog rata jest ona koju je dao jedan od njegovih sudionika, Petar Rogulja.² Važnost je te literarno-putopisno-političke analize u tome što je ona, kako i njezin podnaslov naznačuje, svjesno ideologiziranje pokreta, pokušaj koji će imati dalekosežne posljedice ne samo za daljnji razvoj HKP nego i za ulogu katolištva u političkom životu hrvatskoga naroda. S ideološkog stajališta, prvu etapu HKP, »furtimašku« etapu, Rogulja — primjereno svome neofitskom ideološkom predlošku slavenske uzajamnosti — označuje kao »religiozni i kulturni konzervatizam«.³ Taj bi se period mogao nazvati i vremenom katoličkog dnevnika *Hrvatstvo*, jer on prepoznatljivo obilježava HKP, iako se pokret pokušao distancirati od toga dnevnika, a napose od njegovih političkih pozicija. Karakteristike konzervatizma ljudi oko katoličkog dnevnika, prema Rogulji, kritizerski su i polemičarski raspoloženo pravaštvo, koje se ispražnjuje u samozadovoljnim političkim diskusijama, intrigama i stranačkim kombinatorikama. U tim neplodnim i »pasivnim« političkim igrarijama nije bilo moguće okrenuti se potrebama hrvatskoga čovjeka i njegovim gospodarskim interesima.⁴ To je, nesumnjivo, bilo i vrijeme početka i stasanja đačkog lista *Luč*. Taj je period obilježen »kulturnom borbom« za katoličke nazore u svim područjima društvenog života. Iako Rogulja vremenski ne omeđuje taj prvi razvojni period HKP, on se poklapa, s jedne strane, s prestankom izlaženja *Hrvatstva* (1910.), i, s druge strane, s jenjavanjem naprednjačke antikatoličke agitacije.⁵ Bilo kako bilo, to je bio period formiranja i rasta HKP i vremenski traje do 1910.

Druga razvojna etapa HKP, »zlatno doba katoličkog đačkoga pokreta«, prema Roguljinu je uvjerenju »Krekova perijoda«. Ona bi se mogla nazvati i vremenom socijalnih pitanja, jer su se hrvatski katolički omladinci, pod utjecajem slovenskih katolika, napose Janeza Kreka, počeli zanimati za društvena preslojavanja koja bi, uz duhovno, poboljšala materijalno

² Petar Rogulja, Pred zoru (Prilog ideologiji katoličkog pokreta u Hrvatskoj), *Luč* 1916/17., br. 1, 125—144.

³ Isto, 133.

⁴ P. Rogulja, Pred zoru, 133.

⁵ Usp. M., Novi putovi, *Luč* 15/1918.—19., br. 4—5, 101—111 (101).

stanje hrvatskog seljaka. Sa šestim godištem *Luči* (1910./11.) vidljiv je naglasak na socijalnim pitanjima.⁶ To je ujedno vrijeme duhovnog sazrijevanja hrvatskih katolika za radikalnije okretanje narodnom jedinstvu Hrvata i Slovenaca, što će se poslije lako uključiti u sveobuhvatniju ideologiju južnoslavenskog jedinstva. Kako to kaže P. Rogulja, »mladi Hrvati [su] bez predrasuda prve generacije išli među Slovence«.⁷ Rogulja nije sumnjao da su se tim okretanjem prema Slovincima stvorile »prve zdrave osnovke za rad u narodu i za javni život«. Tada vjerojatno ne bi bio prihvatio kritiku, da mu ju je netko i uputio, kako se on osobno kao i njegov pokret počeo okretati od katoličkog aktivizma političkom angažiranju. Pozornijem promatraču ne bi promaklo da se govorom o »zdravim« osnovama za »javni život« lingvistički obrat u njega već zbio. Vremenski je to kratko vrijeme, od 1910. do pojave *Riječkih novina* potkraj 1912.⁸ Iako kratko, to je razdoblje najvažnije za daljnji razvoj HKP. U tom se vremenu formiralo vodstvo pokreta sastavljeno od starijih, diplomiranih članova, pod imenom Seniorat ili Starješinstvo HKP.

Uza sve negativnosti prve duhovne etape HKP, Rogulja vidi njegovu pozitivnost u osposobljavanju mladih katolika u okrilju *Hrvatstva* za vrsne novinare i urednike listova. Oni su »došli na svoje« u trećem periodu duhovne metamorfoze HKP: »nastupila je perijoda tako silnoga duševnog rada i napretka, da sličnih provala energije u jednoj mladoj generaciji možemo malo gdje u povijesti pokreta naći«.⁹ To je, prema Roguljinoj periodizaciji, vrijeme »pred događaje na Balkanu«. Iako se ne kaže o kojim je događajima riječ, Roguljino pisanje u vihoru rata podrazumijeva da ima na umu prvi svjetski rat, ali i sva ona političko-idejna previranja upravo na hrvatskim i balkanskim prostorima koja su mu prethodila. To je razdoblje od kraja 1912. do prvoga svjetskog rata, a i za vrijeme rata, iako je društveni rad bio zamro za njegova trajanja. Rogulja ukazuje i na glavne ideje koje su pridonijele ideološkom preoblikovanju hrvatskih katoličkih aktivista. Karakteristično, na prvom je mjestu »mišljenje o narodnom jedinstvu Hrvata, Srba i Slovenaca, u koje bi pristupili i Bugari«.¹⁰ Usporedo s tim, hrvatski su katolički aktivisti »svim oduševljenjem« prihvatili ideju »unije i ćirilo-metodske misli«. U te dvije pretpostavke vrlo se dobro uklapa i treća o svjesnom izbjegavanju antagoniziranja liberalaca. Očito je da su dvije posljednje ideje vodilje, a napose treća, u službi ideologije nacionalnog jedinstva južnih Slavena. Uz to, s prethodnim okretanjem HKP k socijalnim pitanjima postupno se izjedrivao unutar pokreta naglasak na aktivizmu, a zatim i na potrebi okretanja političkom organiziranju. Još relativno mladi, katolički aktivisti vjerojatno nisu bili svjesni da je to prirodni proces razvoja kad se izgubi ravnoteža između kontemplacije i akcije. Pod vodstvom samoga Rogulje, HKP se sve više

⁶ Usp. Stjepan Markulin, Iza deset godina »Luči«, *Luč* 10/1915.—16., 3—5.

⁷ P. Rogulja, *Pred zoru*, 133.

⁸ *Luč* 15/1918.—19., br. 4—5, 102.

⁹ P. Rogulja, *Pred zoru*, 133. Rogulja vidi njihovu snagu pokazanu u *Riječkim novinama* i prilogu *Luči*, *Đačkom vijesniku*.

¹⁰ P. Rogulja, *Pred zoru*, 134.

okretao akciji, aktivizmu, a time i ideologiji i politici kao najefikasnijem rješenju staroga hrvatskog problema, narodnog jedinstva i neovisnosti.

Taj završni period katoličkog organiziranja prije prvoga svjetskog rata identificira se s pojavom *Riječkih novina*. Uredništvo je odmah na početku dalo do znanja kako se slaže s ideologijom narodnog jedinstva Hrvata, Srba i Slovenaca.¹¹ Još je važniji čimbenik osnivanje vodstva pokreta od svršenih članova sveučilištaraca pod imenom Seniorat, jer je i riječki list bio pod njegovim snažnim utjecajem.¹²

Rogulja priznaje da HKP nije jedinstven u tim ideološkim premještanjima. Ne samo da je ideološko prestrajavanje nastalo među pojedincima i grupacijama unutar užeg okružja HKP, nego je ono izvedeno i regionalno, pa i po redovničkim zajednicama. Rogulja prepoznaje dvije struje u redovima hrvatskoga katolicizma i naziva ih nacionalističkom i integralističkom.¹³ Kao glavni predstavnik integralista izdvojio se osječki kateheta i vrlo plodan pisac Matija Manjarić. Oni su zabrinuti za »integritet katoličkih načela« i spremni su braniti ga od nasrtaja liberalaca. Rogulja misli da su oni zbog toga prekritični, a uz to »nasrtljivi, odbojni i nepopustljivi«. U društveno-vjerskom pogledu zalažu se za tijesnu povezanost Crkve i države, za konfesionalne škole i za posebnost katolištva u estetici i organiziranju, a politički su »legitimisti«, tj. štite interese države i priklanjaju se Hrvatskoj stranci prava, poznatijoj kao frankovačka stranka. Regionalno, uz njih se svrstava istočni dio hrvatskoga narodnog prostora; pripadaju im slavonski Seniorat, sarajevski zbor svjetovnih bogoslova, te ljudi oko listova *Dan*, *Vrhbosna* i *Hrvatski dnevnik*. Od redovničkih zajednica uz njih su isusovci.¹⁴

»Nacionalisti« su najviše zabrinuti za »narodnu slogu« i zbog nje su pomirljivi prema protivnicima.¹⁵ U društveno-vjerskom pogledu zalažu se za »autonomiju katoličke Crkve i nezavisnost od države«, ali i za reformu u Crkvi koja bi eliminirala feudalne ostatke; također su za konfesionalne škole i ne inzistiraju na katoličkoj posebnosti u estetici i organiziranju. Politički, oni su »nacionalisti«, tj. »narodni im je interes u javnom radu glavnim mjerilom osim moralnih načela katolicizma«. Uz nacionaliste su Domagojci, sva akademska društva i bogoslovski zborovi osim sarajevskog zbora svjetovnih bogoslova, svi seniorati osim slavonskoga, svi ferijalni klubovi i društva. Od redovničkih zajednica uz njih su franjevci, a i druge zajednice osim isusovaca. Pod njihovim su utjecajem listovi *Luč*, *Hrvatska prosvjeta* i *Novine*.

¹¹ Usp. P. Rogulja, Razvitak hrvatske katoličke akcije, 49.

¹² P. Rogulja, Pred zoru, 132, tvrdi da je list bio pokrenut na inicijativu Miroslava Škrivanića i Milana Pavelića. Pouzdano se zna, međutim, da su novine bile vlasništvo riječkih kapucina.

¹³ P. Rogulja, Pred zoru, 134—135. Poslije su neki upozoravali na Roguljinu neinformiranost glede izraza »integralac«, koji je čak bio zabranio papa Benedikt XV.; v. Hrvatski katolički pokret, *Vrhbosna* 41/1927, br. 4—5, 67.

¹⁴ P. Rogulja, Pred zoru, 134—135.

¹⁵ P. Rogulja, Pred zoru, 134.

¹⁶ P. Rogulja, Pred zoru, 135.

Očito je da je dobar dio HKP prihvatio ideologiju slavenske uzajamnosti i da se nije mogao oduprijeti propagandi nacionalističke omladine. Potkraj rata, kada se dovršava svrstavanje Seniorata pod barjak jugoslavenstva, Seniori su pobjedonosno konstatirali da su oborili tezu kako je »katolicizam u Hrvatskoj nenarodan«. Mislili su također da su se time izjednačili s drugim grupacijama kao ravnopravan čimbenik.¹⁷ Iako se može činiti da je uz tu struju bila većina, sami pristalice jugoslavenstva osjećali su da su zapravo manjina.¹⁸ Kako je, međutim, vodstvo pokreta bilo u rukama pristalica jugoslavenstva, oni su ga usmjerili u tom pravcu. Dakako, to je ujedno bio početak cijepanja u katoličkom organiziranom djelovanju. Bilo kako bilo, dio HKP prihvatio je tu ideologiju kao svoju i prilagodio joj svoja katolička gledišta.

Katoličko prihvaćanje ideologije jugoslavenstva, kao i oporba toj ideologiji, ima svoju povijest i svoj povijesni kontekst.

Smrt nadbiskupa Posilovića 26. travnja 1914. promaknula je Bauera od nadbiskupa koadjutora u čast nadbiskupa. Njegovo višednevno ladanjsko putovanje u Beč radi prisege bilo je prekinuto viješću koja ga je prenerazila — da su u Sarajevu ubijeni nadvojvoda Franjo Ferdinand i supruga mu vojvotkinja Hohenberg. U brzojavnoj obavijesti ban mu je, među inim, priopćio »da su ubojice Srbi«.¹⁹

Poslije protusrpskih demonstracija u Zagrebu 27. srpnja, u kojima su »Ivica Frank, Sachs, Kršnjavi i slični ljudi« povelili masu na paljenje Srpske škole, zgrade Sokola, trgovine Nikolić i drugih objekata,²⁰ 28. srpnja Monarhija je objavila rat Srbiji.

Te godine, 20. kolovoza, umro je papa Pijo X.; njegov nasljednik bio je Giacomo della Chiesa, izabran 3. rujna, koji je uzeo ime Benedikt XV. (1914.—1922.). Prvi svjetski rat buktio je već dva mjeseca.

Pod dojmom početka rata, ban se bavio mišlju kako će poslije rata »morati absolutno ukinuti sve autonomne srpske škole, koje su leglo njihove propagande«.²¹ Prilike su se, međutim, razvijale u sasvim drugom smjeru. Kompleksnost političke situacije ogledala se u razilaženju visokih katoličkih predstavnika glede sređivanja situacije u Monarhiji, osobito na njezinu jugu. Dok je na jednom od objeda u nadbiskupskom dvoru, 15. kolovoza 1914., nadbiskup Bauer izražavao povjerenje u bana i njegovu sposobnost da »nam sjedini Dalmaciju i Bosnu, pa makar to bilo na osnovu nagodbe«, vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler, često u društvu s uglednim frankovcima, napao je Koaliciju »a u nebo dizao Frankovu politiku«.²² Biskup Mahnić, pak, sa svojim mladim i agilnim ljudima oko *Riječkih novina*, ciljao je na jedinstvenu državu južnih Slavena u sastavu Monarhije. Nije vjerojatno ni pretpostavljao da ima simpatizera i u samom dvoru zagre-

¹⁷ *M. Novi putovi*, *Luč* 15/1918.—19., br. 4—5, 102.

¹⁸ *Usp. isto.*

¹⁹ »Dnevnik« nadbiskupa Bauera, za nadnevak 28. lipnja 1917.

²⁰ »Dnevnik«, nadnevak 27. srpnja 1914.

²¹ »Dnevnik«, nadnevak 29. srpnja 1914.

²² »Dnevnik«, nadnevak 15. kolovoza 1914.

bačkog nadbiskupa u osobi voditelja nadbiskupova »Dnevnika«, Svetozara Rittiga.²³

Ta tri crkvena prelata označila su u kontekstu jednoga objeda dileme hrvatskih katolika u suton Austro-Ugarske Monarhije. Začudo, ideje-vodilje hrvatskih katolika neće postati one koje je zastupao zagrebački nadbiskup, usprkos velikom utjecaju njegova položaja, ni sarajevski nadbiskup, usprkos prosvjetno-graditeljskim i političkim uspjesima, nego one koje je zastupao biskup male siromašne biskupije. Biskup Mahnić, pak, imao je na svojoj strani svjetske događaje i agilnu mladost.

Potkraj kolovoza 1914. *Riječke novine* bile su zabranjene zbog njihova »protuaustrijskog i slavenskog smjera«.²⁴ To nije smelo biskupa Mahnića ni njegova dva okretna Bosanca, Rudolfa Eckerta i P. Rogulju; već su 8. rujna 1914. izišli s prvim brojem dnevnika *Novine* u Zagrebu. U uvodnom programatskom članku list se predstavio kao list »demokrata katoličkog uvjerenja«, iako je donošenje crkvenih vijesti jedino obilježje njihova katoliciteta.²⁵ Novi katolički dnevnik nastavio je u duhu ideologije jugoslavenstva, iako još u umjerenosti; postupno će prelaziti u vode integralnog jugoslavenstva. To ne treba čuditi, jer je gotovo od početka uredništvo zagrebačkog dnevnika bilo u rukama P. Rogulje, autora čuvenog članka »Pred zoru«, a nakon dvije godine preuzeo ga je grkokatolički svećenik Janko Šimrak.²⁶ Iako su *Novine* ubrzo postale najčitaniji dnevnik u Za-

²³ Na vijest o padu Beograda, koja je u Zagreb stigla 2. prosinca 1914. i koja se imala proslaviti zvonjavom crkvenih zvona, Rittig komentira: »Kakvom oduševljenju nijesam opazio traga« (»Dnevnik«, nadnevak 2. prosinca 1914.). Evo, međutim, kako izvještavaju projugoslavenske senioratske *Novine* o istoj stvari:

»Vijest o zauzeću Beograda stigla u Zagreb kasno poslije podne, te se munjevitom brzinom raširila po čitavom gradu. Za kratki je čas bio gotovo cijeli Zagreb na ulici — i kad je stigla potvrda vijesti o zauzeću, svrstale se grupe manifestanata i zare-dale zagrebačkim ulicama. Nije trebalo dugo, i glavne su ulice grada Zagreba bile iluminirane. U isti su čas počele sa svirkom po gradu i tri glazbe. Manifestacije su bile silne, klicanju i pjevanju nije bilo kraja. 'Da živi naša vojska!... Da živi Hrvatska!' orilo se još dugo u noć.« Od 7. do 12. prosinca Rittig je išao u Beograd posjetiti brata i zapisao »svoje utiske« s tog putovanja u »Austrijski Beograd« i Srbiju; opis je uvrstio u »Dnevnik«, a u njemu ne krije svoje simpatije za Srbiju.

²⁴ *Marijo Matulić*, Postanak Jugoslavije. Kratak nacrt povijesti ujedinjenja. Jugoslavenska misao, *Seljački Kalendar* (Zagreb 1927.) za god. 1928., 42.

²⁵ *Uredništvo*. Umjesto programa, *Novine* 1/1914., br. 1 (8. rujna). List je najprije bio vlasništvo »Kuće dobre nade« riječkih kapucina, a poslije je prešao u vlasništvo konzorcija. U konzorciju je većina bila seniorska, a i glavni je urednik morao biti senior (V. *Seniorski Vjesnik*, 1/1917., br. 2, 26). Dnevnik ima osam stranica s tim da su zadnje dvije potpuno ispunjene oglasima. Uz političke i važne crkvene vijesti donose se vijesti iz »hrvatskih krajeva«, posebne rubrike vijesti »Rijeka i Primorje«, »Iz Istre«, »Zagrebačke vijesti« i sl. Donosi se i »Podlistak«. Ratna izvješća iz Srbije navijačka su za vojsku Monarhije. (Usp. Poraz Srba kod Mitrovice.) U uvezanim svescima u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu posljednji je broj od 5/1918., 23, ali postoji umetak s početkom od 5/1918., 240 do 5/1918., 251. Iza tog je umetka i umetak *Narodne Politike* 1/1918., I. Posljednji broj ovih je 1/1918., 14. *Novine* 5/1918., 247 najavljuju promjenu imena u *Narodna Politika* »kao simbol novog doba«. Tu je i komentar. »Politika 'Riječkih Novina' i 'Novina' doživjela je danom 19. studenoga svoj trijumf i svoje ostvarenje. Nastupa druga faza naše politike, politike izgradjivanja Jugoslavije.«

²⁶ Samo je kratko vrijeme prije Rogulje *Novine* uređivao R. Eckert.

grebu,²⁷ nisu bile bez opozicije. Očekivano, frankovačka Hrvatska stranka prava, putem svoga organa *Hrvatska*, optužila je uredništvo *Novina* da služi slobodnozidarskim i velikosrpskim interesima,²⁸ a neki ljudi iz HKP pravaških usmjerenja, primjerice M. Manjarić, krivili su ga zbog navodnih nekatoličkih elemenata.

Mnogi su svećenički i laički krugovi pretpostavljali da bi rat mogao značiti i kraj Monarhije, te su nastojali napraviti nešto što bi osiguralo bolju budućnost hrvatskom i drugim narodima na njezinu jugu. U crkvenim krugovima akcije su — najprije kao usamljeni pokušaji, a kasnije organizirano — bile usmjerene na pisanje spomenica na papu i europske političke krugove. Jednu takvu spomenicu sastavio je i Fran Binički, ugledni član Seniorata.²⁹ Kako pak ljudi iz Seniorata nisu ništa radili bez savjetovanja s biskupom Mahnićem, on je u ožujku 1915. upriličio sastanak na kojem je trebalo raspravljati o tom predmetu. Sastanak je održan u kapucinskome samostanu u Rijeci, a prisustvovali su, uz Mahnića i Biničkog, provincijal franjevac konventualaca J. Milošević i gvardijan kapucinskog samostana Bernard Škrivanić.³⁰ Iako je Binički došao na sastanak sa skicom spomenice i saznao o uručenoj Miloševićevoj spomenici papi, četvorka se složila da treba sastaviti novu koju bi potpisali svi biskupi i odličniji svjetovnjaci. Novu spomenicu imao je sastaviti Mahnić uz asistenciju Biničkog i Miloševića. Na dokumentu se moralo raditi brzo, jer se očekivao ulazak Italije u rat. Na novom sastanku kod riječkih kapucina bilo je mnogo više ljudi, uključujući i Slovence. Uz Mahnića, Biničkog i Miloševića nazočni su bili don Frane Bulić, Matko Laginja, Milan Pavelić, Ante Dulibić, Rogulja, te Slovenci Krek i Antun Korošec. Poslije rasprave o Mahnićevu nacrtu spomenice usvojen je bio dokument koji je u historiografiji poznat kao *Riječka spomenica*. Pavelić je bio zadužen prikupiti potpise kleričkih i svjetovnjačkih dostojanstvenika diljem Hrvatske, Dalmacije i Slovenije. Kako je to bilo skopčano s poteškoćama, od toga se odustalo, pa je spomenicu potpisao samo Mahnić; ona se stoga spominje i kao Mahnićeva spomenica.³¹ Spomenicu su odnijeli papi Milošević i Škrivanić, a papa im je obećao založiti se za hrvatski narod »ako ga puste na mirovnu konferenciju«.³²

Kako tekst spomenice nije dostupan, ne može se sa sigurnošću utvrditi njezin sadržaj.³³ Posredno se ipak mogu odrediti njezine osnovne smjernice. Aktivni sudionik u njezinoj izradi, F. Binički, svjedoči da se zahtjev

²⁷ Josip Andrić, Pet godina HPS, *Seljačke Novine* (Zagreb), 7/1924., br. 16, 1.

²⁸ *Novine*, 2/1915., br. 176, 3.

²⁹ Fran Binički, Moje tamnovanje. Uspomene iz nedavnih dana, Zagreb 1942., 12—13; *Ignotus* [F. Binički], Nepoznati borci za slobodu Hrvatske, *Hrvatska Duša* (Zagreb), 1923., knj. II., 333.

³⁰ *Ignotus*, Nepoznati borci, 333.

³¹ F. Binički, Moje tamnovanje, 13; ***, Zaboravljeno poglavlje iz hrv.[atske] prošlosti, *Narodna Politika* (Zagreb), 7/1924., br. 16, 3.

³² F. Binički, Moje tamnovanje, 14.

³³ Usp. Z. Matijević, Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918—1921. godine, *Povijesni prilozi*, sv. 5, br. 1 (1986.), 10; to je do sada najkompletnija studija uloge katoličkog svećenstva u stvaranju (prve) Jugoslavije, iako treba žaliti što je pisana pod nekritičkim utjecajem ideološkog čitanja povijesti srpskih povjesničara. V. također V. Novak, *Magnum crimen*, Zagreb 1948., 46.

toga dokumenta može svesti na ove alternative: »Ostane li austrougarska monarhija, Hrvati i Slovenci traže svoju vladu u Zagrebu, neovisnu o Beču i Pešti. Propadne li monarhija, Hrvati i Slovenci biraju sebi vladara posve slobodno [...]«³⁴ Vrlo je važna napomena koja slijedi u tekstu: »Kasnije Milošević dodade i treću mogućnost, da se Hrvati mogu složiti s drugima izvan monarhije.« Binički to spominje kao nuzgrednu opasku, i nije jasno kada je to Milošević »dodao« i je li to također ušlo u dokument koji je bio upućen papi Benediktu XV. Napomena je važna jer pokazuje da su određeni crkveni ljudi već tada gajili opciju stvaranja južnoslavenske države većih dimenzija, u koju bi se ujedinili narodi Monarhije i oni izvan nje.

Sadržaj Riječke spomenice daje se naslutiti i iz sadržaja drugih dokumenata iste provenijencije, koji su dostupniji. Premda su slovenski predstavnici pribivali sastanku na Rijeci, bilo je predloženo da se spomenica za papu Benedikta XV. uputi predstavnicima Slovenske ljudske stranke A. Jegliču i I. Šušteršiču. Slovencima je također bilo u interesu da se poradi kod pape kako bi se preduhitriло talijansko presizanje na slovenske i hrvatske teritorije. Upriličen je sastanak u Ljubljani kod nadbiskupa-kneza Jegliča, kojemu je prisustvovao neizbježni biskup Mahnić, prirodna veza Hrvata sa Slovencima. Zapravo, bio je to sastanak slovenske crkveno-političke kreme: Korošeca, Kreka, Šušteršiča i pohrvaćenoga Mahnića. Značajno je, međutim, da su sastanku također pribivali dalmatinski narodni zastupnici Dulibić, Hrvat, i Vuković, Srbin.³⁵ Sudionici sastanka poslali su papi Memorandum u kojem izražavaju želju da ostanu u jednoj državi. U svibnju 1915. osnovan je u Londonu Jugoslavenski odbor.³⁶ U Antofagasti (Argentina) osnovana je Jugoslavenska narodna odbrana. Obje te organizacije zalagale su se za sjedinjenje južnih Slavena u jednu državu. Bilo bi čudno da se crkveni ljudi koji su radili na spomenicama za papu ne zainteresiraju za emigrantska nastojanja takvih intencija. Već smo spomenuli Miloševićevu opciju stvaranja jake južnoslavenske države pri izlasku iz Austro-Ugarske Monarhije. Članovi tih grupa, međutim, pristupili su i aktivnijem prosljeđivanju emigrantskih krugova. Odmah poslije sastanaka u Rijeci i Ljubljani sudionici su pokušali kontaktirati s Jugoslavenskim odborom u Švicarskoj. Zbog ulaska Italije u rat na strani Antante taj doticaj nije uspio.³⁷ Uspjelo je to, međutim, Franu Barcu, profesoru na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, u tijeku kolovoza 1915.³⁸

³⁴ F. Binički, *Moje tamnovanje*, 13.

³⁵ *Jugoslavicus*, Borba Slovenaca za Jugoslaviju (Dr. Krek, dr. Korošec i drugovi u austrijskom parlamentu), Beograd 1934., 33; V. Novak, *Magnum crimen*, 45; *Bogdan Krizman*, Predavanje Antuna Korošca o postanku Jugoslavije, *Historijski pregled* (Zagreb), 5/1959., br. 1, 66.

³⁶ V. Ante Mandić, *Fragmenti za historiju ujedinjenja. Povodom četrdesetogodišnjice osnivanja Jugoslavenskog odbora*. JAZU, Zagreb 1956.; *Milada Paulova*, *Jugoslavenski odbor* (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata 1914.—1918.), Prosvjetna nakladna zadruga, Zagreb 1925.

³⁷ Binički se i sam ponudio da ide u emigraciju kako bi radio za hrvatski narod (*Moje tamnovanje*, 14). Kako je don Frane Bulić i sam radio na spomenici za očekivanu mirovnu konferenciju, bilo je odlučeno da će on na nju i ići (***, *Zaboravljeno poglavlje*, 3).

³⁸ V. M. Paulova, *Jugoslavenski odbor*, 104—111.

Stadler je također razmišljao o sudbini hrvatskih zemalja, a najviše mu je na srcu bila sudbina njegove Bosne i Hercegovine. Vjerojatno ne znajući za akciju klera iz Dalmacije na čelu s Mahnićem, piše u listopadu 1915. zagrebačkom nadbiskupu: »Približava se vrijeme, kada će se valjda de nobis sine nobis [o nama bez nas] odlučivati. Dao Gospodin, da se sve hrvatske zemlje, kamo i Bosna i Hercegovina spadaju, u jedno tijelo pod habsburškom kućom sjedine, ili, ako to nikako nije moguće, da se bar Bosna i Hercegovina sjedine sa maticom zemljom hrvatskom onakvom kakva jest; jer bi se u tom slučaju nagodba bez sumnje preinačila na bolje i proširila.«³⁹

Stadler je uviđao da su na sceni snage koje će bez njega i njegovih sumišljenika odlučivati o sudbini hrvatskog naroda. Neizvjesno je je li znao kako se dio tih snaga nalazi u srcu najaktivnijeg dijela hrvatskog katolicizma. One su ipak nastupale odlučno i bezobzirno, prihvaćajući ideologiju dragu njihovim »svjetovnim« kolegama, ideologiju jugoslavenstva.

Cijena priklanjanja hrvatskih katoličkih aktivista jugoslavenskoj ideologiji nije bila samo žrtvovanje katoličkih nazora na svijet, nego i nacionalnog identiteta. Roguljin članak, čiji je cilj propagiranje ideologije jugoslavenstva, jasno svjedoči o spremnosti dijela katoličke mladeži na prihvaćanje ideologije ostatka hrvatske mladeži koja, pod utjecajem velikosrpske stefanovičkaradžičevske ideologije »Srbi svi i svuda«, odriče hrvatskome narodu samobitnost i vraća je na razinu *plemena*. Rogulja piše: »Možda bi bila još najbliža istini ta teorija: nijesmo uopće narod nego skup srodnih i silno izmiješanih plemena, koja se međusobno bore za hegemoniju.« Bitna je odrednica liberalizma nijekanje osnovnih, općeprihvaćenih vrijednosti, među kojima je i nacionalna suverenost, u ime nekih nejasnih »viših vrednota«. Tako su se i hrvatski liberali opetovano odriicali samobitnosti hrvatskoga naroda u ime nekoga šireg jedinstva. Dopuštajući da Bugari imaju određene pretpostavke za razvijanje u jedan narod, Rogulja nastavlja: »kod Hrvat[a], Slovenaca i Srba postoje tendencije, da se sva tri plemena razvijaju u jedan narod isto onako, kako postoji i nastojanje, da se razvijaju u posebne narode.«⁴⁰ Svjesni predubokoga jaza koji postoji između katoličkih Hrvata i Slovenaca, s jedne strane, i pravoslavnih Srba, s druge strane, Rogulja i njegov sugovornik, bosanski sugrađanin Rudolf Eckert, posežu za još jednom ideološkom smicalicom: kršćanskim sjedinjenjem.⁴¹ U karakterističnoj maniri ideoloških krojača, ti ljudi bez obaziranja na činjenično stanje premošćuju stoljećima stvaranu — i gajenu — duhovnu chiasmu lakim potezom pera. Oni, očito, nisu bili svjesni pogubnosti lošeg sjemena što ga posijase, ali su ostavili generacijama poslije njih brati njegove crne plodove i iskorijeniti biljku koja guši narodni životni prostor.

Ovdje je prepoznatljiv utjecaj predsjednika seniora Janka Šimraka, grkokatoličkog svećenika, koji je već prije (1913.) na ljubljanskom hrvatsko-slovenskom katoličkom kongresu pledirao za odlučnu ulogu svoje vjerske

³⁹ Pismo priloženo u »Dnevniku« nadbiskupa Bauera, nadnevak 3. studenog 1915.

⁴⁰ P. Rogulja, Pred zoru, 130.

⁴¹ P. Rogulja, Pred zoru, 130.

zajednice u misiji crkvenoga sjedinjenja pravoslavnog stanovništva u hrvatskim zemljama s Katoličkom crkvom. Šimrakov je politički utjecaj porastao kad je 1916. preuzeo uređivanje dnevnika *Novine*. Ne samo da je list nastavio uređivati u duhu južnoslavenstva, nego se ubrzo angažirao na tajnom usmjerivanju hrvatske politike. Kao i njegov suradnik i sumišljenik Svetozar Rittig, župnik sv. Blaža u Zagrebu, Šimrak se vodio jasnim ideološkim »istinama«, a, za razliku od većine tadašnje hrvatske inteligencije, znao je uočiti važnost svjetskih događaja.⁴² Zimi 1916. Šimrak je sudjelovao na tajnom sastanku kod župnika Rittiga, zajedno s Ivicom Perišićem, Antom Pavelićem St., Cezarom Akačićem, Dragutinom Hrvojem i Velimirom Deželićem, na kojemu se trebalo dogovoriti o usmjerivanju hrvatske politike. Prosudujući da će pobijediti snage Antante protiv njemačkih i mađarskih interesa, grupa se odlučila podupirati ideju Antante o oslobođenju malih naroda, što ih je također svrstalo nasuprot frankovaca i radićevaca, a donekle na stranu Hrvatsko-srpske koalicije.⁴³

Kako je bitna sastavnica nove ideologije kojoj su se neki katolički krugovi počeli priklanjati hrvatsko-srpsko jedinstvo, treba zabilježiti da je otpor novom shvaćanju narodnih interesa i uloge katolicizma u hrvatskom narodu dolazio u perifernim hrvatskim krajevima, u području s većom koncentracijom pravoslavno-srpskog stanovništva, istočne Slavonije (Osijek i Đakovo) i Bosne i Hercegovine (Sarajevo). Je li njihov oprez bio rezultat neposrednijeg iskustva Srba tih područja ili stjecišta nekih drugih čimbenika? Iako razlog pomiješanosti sa Srbima ne treba odbaciti, ne treba zanemariti ni utjecaj pojedinih crkvenih dostojanstvenika, kao vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera. S tim u svezi, treba imati na umu i tradicionalne antagonizme u Bosni i Hercegovini između franjevačkog i svjetovnoga klera na čelu sa Stadlerom; to se rivalstvo prenijelo i na priklanjanje suprotstavljenih strana različitim ideologijama i političkim programima. Također je očito da su katolički »nacionalisti« bili voljni stupati u kompromisna rješenja žrtvujući svoje katoličke nazore za dobro prevalentne ideologije među tadašnjom mladeži.

Okolo sredine 1916. Rogulja je objavio svoj članak »Pred zoru«. U tijeku rata, bila je to prava bomba na hrvatskom kulturno-političkom prostoru, bomba koja je raspolovila katoličke krugove. Rogulja je ipak samo artikulirao podjele koje su već postojale među katoličkim aktivistima, a išle su ideološkim razmeđem. Kako smo vidjeli, sebe je svrstao među one koji su se priklonili »nacionalistima« iz nekatoličkih krugova. Rogulja se nije usudio rušiti lik i autoritet biskupa Mahnića; njega nije svrstao u »religiozne i kulturne konzervativce«, nego ga je ocijenio kao »neutralnog«.⁴⁴ Znao je, naime, da su nazori koje je on izlagao i zagovarao barem donekle suprotni shvaćanju i nazorima biskupa Mahnića. Ako ništa drugo, Mahnić ne bi nikad prihvatio »pomirljivost« s protivnicima Crkve u pitanjima načela. Dok Mahnić nije htio ni govoriti o organiziranju katolika ako nije bilo zasnovano na izričito katoličkoj osnovi, »katolički nacionalisti« bili

⁴² V. J. Šimrak, Neke uspomene iz godine 1916.—1918., *Narodna politika* (Zagreb), 6/1923., br. 109, 3.

⁴³ Isto.

⁴⁴ P. Rogulja, *Pred zoru*, 135.

su voljni prijeći preko katolicizma svojih organizacija za volju narodnog jedinstva. Rogulja je, međutim, pretpostavljao da je stari biskup već postao legendom i da nije uputno rušiti ga.

Uza sav svoj aktivizam i priklanjanje jugoslavenstvu, mladi katolici nisu imali pristupa krugovima koji »vode« politiku; samo je viši kler mogao imati nekog utjecaja na takvu politiku. No kako je Jugoslavenski odbor u Londonu 18. prosinca 1916. dao izjavu kojom se, pred krunidbom novog cara za kralja Ugarske i Hrvatske, odriče habsburške dinastije, nastavljajući kontakata katoličkih biskupa s njime dobivalo je drukčije značenje. Oni su utoliko važniji što se Odbor zalaže za izdvajanje »našeg naroda« iz Monarhije i okreće Srbiji, prvoborcu »jedinstva i nezavisnosti jugoslavenske«. ⁴⁵ Kontaktiranje pojedinih katoličkih čelnika s Jugoslavenskim odborom i s idejom jugoslavenstva rezultiralo je usvajanjem tzv. *Svibanjske deklaracije*, tj. izjave pretežno slovenskih političara okupljenih u Jugoslavenskom klubu u Bečkom parlamentu od 30. svibnja 1917., kojom se zagovara ujedinjenje južnih Slavena u zajedničku državu pod habsburškom dinastijom. Ovo je tekst Deklaracije: »Potpisani narodni zastupnici u 'Jugoslavenskom klubu' udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje sviju zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-Lorenske dinastije, te će se svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda.« ⁴⁶

Većina hrvatskoga naroda bila je potpuno izvan događanja vezanih za Svibanjsku deklaraciju, a i svećenstvo — osobito iz primorskih krajeva — bilo je zaokupljeno mnogo svjetovnijim stvarima. Svećenici senjsko-modruške biskupije podigli su glas protiv vlastita siromaštva i za potrebu pravednije raspodjele prinosa crkvenih dobara. ⁴⁷ Mahnićev tim, međutim, nastavio je kročiti zadanim pravcem. Deklaracija je »postala baza politici 'Novina'«. ⁴⁸

Nove pozicije bile su zauzete još u jeku rata, 1917., a zauzimanje je bilo stupnjevito. Na sjednici Seniorata održanoj 1.—2. srpnja, kojoj su pribivali nadbiskup zagrebački A. Bauer i biskup A. Mahnić, raspravljalo se o »nacionalizmu« i »demokratizmu«, a raspravljalo se i o prigovorima HKP-u i uređivanju lista *Novine*. Prigovori vodstvu Seniorata tada su već bili standardni: zagovaraju »srpstvo, revolucionarizam, težnju izvan okvi-

⁴⁵ V. V. Novak, *Magnum crimen*, 47—48.

⁴⁶ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914.—1919.*, Zagreb 1920., 94.

⁴⁷ Pokret svećenstva senjsko-modruške biskupije, *Intarnji list* br. 1859/1917. (15. svibnja). Članak je »uzvitlao mnogo prašine«, v. »Dnevnik« nadbiskupa Bauera za isti nadnevak. *Dnevničar*, od 10. travnja 1915. bio je to Kamilo Dočkal, bilježi da su članak prenijele slobodnozidarska *Hrvatska Njiva* i drugi liberalni listovi. Također napominje da je autor članka dr. Andrija Rački »liberalnih načela«. Ne samo da je članak imao odjeka u svjetovnoj štampi, nego je i biskup Marušić objavio Okružnicu o tom pitanju (v. *Novine* od 8. lipnja 1917.).

⁴⁸ »Dnevnik« nadbiskupa Bauera, nadnevak 31. svibnja 1917. Ovaj kratki komentar slijedi poslije navoda cjelovite Deklaracije.

ra monarhije itd.«⁴⁹. Nakon rasprave doneseni su zaključci: »Sporazumješe se svi u tom, da će se katolički pokret a i 'Novine' u politici držati onoga, što je jugoslavenski klub u bečkom parlamentu naglasio: naime ujedinjenje Hrvata, Slovenaca i Srba u jednoj državi s hrvatskim državnim pravom u okviru monarhije.«⁵⁰ Na sjednici se raspravljalo i o pitanju svađe između isusovaca i domagojaca, tj. Seniorata.⁵¹ Zaključeno je da upravitelji Marijinih kongregacija odlučuju hoće li ili neće dopustiti domagojcima pristup na sastanke, a Seniorat se obvezao da »u srednje škole neće miješati politiku«.⁵²

Seniorske *Novine* objavile su 28. srpnja 1917. programatski članak o ciljevima HKP. U nacionalnim pitanjima prihvatili su izjavu Jugoslavenškog kluba u Beču, a time se ujedno uputili na brzu stazu jugoslavenstva. Usuglasili su se također da će »glavni smjer javnom djelovanju« davati Seniorat, te ujedno dobili savjet staroga biskupa Mahnića neka se ne obaziru na »nezdravu pojavu« »da se neki nepozvani stavljaju u pozu sudija članovima katoličkoga pokreta«. Što se tiče politike, Seniori su zaključiti da se »katolički pokret ne smije identificirati ni s kojom sadanjom stranačkom tendencijom«.⁵³

»Nezdravu pojavu« nije, međutim, mogao spriječiti Mahnićev autoritet. Iako je Mahnić na sastanku naglasio da je predmet njihovih razgovora »strogo povjerljiv i privatne naravi«, te da »nitko nema ništa iznijeti napolje«,⁵⁴ *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo) i prije završetka sjednice opisao je njezin sadržaj i negativno se postavio prema programu Seniorata.⁵⁵ Iz te reakcije, koja je dolazila iz istočnoga dijela banovine, jasno je da je, uz ostale, glavni problem bilo seniorsko opredjeljenje za ideologiju jugoslavenstva.⁵⁶ Mahnić je branio Seniore tvrdeći da oni nisu za »apsolutni nacionalizam«, shvaćanje koje je naciju stavljalo iznad svega i koje su i pape osuđivali, ali je jasno da su prigovori seniorskom programu usredotočeni na njegovo zapuštanje hrvatskoga imena i utap-

⁴⁹ »Dnevnik« nadbiskupa Bauera, za nadnevak 2. srpnja 1917.

⁵⁰ Isto. Značajna je napomena voditelja nadbiskupova »Dnevnika«: »I preuzv.[išeni] Nadb.[iskup] unišao je u debatu i učinio joj kraj u gore spomenutom smislu.«

⁵¹ Seniorski trio V. Deželić, K. Pećnjak i P. Jesih posjetili su prvi put nadbiskupa Bauera 4. travnja 1917. zbog te svađe. Isusovci su, naime, člankom u *Glasniku Srca Isusova* zabranili domagojcima pristup na sastanke srednjoškolskih Marijinih kongregacija zbog političkog agitiranja i regrutiranja.

⁵² Isto, za nadnevak 2. srpnja 1917.

⁵³ *Novine* 1917., br. 171 (28. srpnja); *Luč* 13/1917—18., br. 1, 3.

⁵⁴ A. Mahnić, Uzdržati jedinstvo! (Efež. 4, 3), *Novine* 1917., br. 180 (8. kolovoza); *Luč* 13/1917—18., br. 1, 3. Mahnić brani Seniore i kritizira sve njihove kritičare.

⁵⁵ *Grgur Galovč*, Vigilantibus iura!, GBBS 45/1917., br. 13; 15—16, 100—102, 118—119, 124—125. Pisac je bio duhovnik u đakovačkom sjemeništu.

⁵⁶ »Grupa, koja nas je počela klasificirati i dijeliti u legitimiste i nacionaliste, u negativiste i pozitiviste, ima svoj cilj fiksiran i sve radi, da za taj cilj pridobije što više onih, koji su u katoličkom pokretu. Od toga ih nitko više neće odvratiti. Ovo treba požaliti, jer nas to slabi u onoj orijaškoj borbi, koja se za katoličke ideje razvija već sada — a razvijati će se i sve više« (GBBS 45/1917., br. 13, 102); »Katoličko svećenstvo [...] osjeća, da 'Novine' nisu nosioc ni predstavnik onih ideja, niti pravi odjek težnja hrvatske katoličke duše — pa zato se za njih ne zagrijava« (GBBS, br. 14, 118).

ljanje u ideji jugoslovenstva. Kritičari Seniorata, čini se, shvaćali su da je deklaracija južnoslovenskog kluba u Beču o jugoslovenskoj državi pod Habsburgovcima nerealna i da bi u najboljem slučaju mogla biti tek prijelazna faza do potpunog jugoslovenstva u kojem bi se izgubile sve narodne specifičnosti. Mahnić nije odgovorio na pitanje — što je, uistinu, bio jedini prigovor kritičara — je li seniorsko usmjerivanje HKP na liniju jugoslovenstva dopustivo miješanje u politiku. Kako prigovarači nisu znali inzistirati na toj za njih glavnoj poteškoći, umjesto objašnjenja, Mahnić je samo konstatirao da se Seniorat odlučio na prihvaćanje izjave Jugoslovenskog kluba kao osnove za njihov budući nacionalni rad.⁵⁷

Napukline u Mahnićevoj logici primijetili su odmah oporbenjaci Seniorata iz istočnih hrvatskih područja. Đakovački svećenik Grgur Galović upozorio je Mahnića da mu je u toj stvari srce prevladalo um, i stoga je ostao nedosljedan.⁵⁸ Uz Galovića, na obranu dotadašnjih shvaćanja ustali su Matija Manjarić u *Vrhbosni*, Andrija Živković, Ivan Butković, Drago Kniewald i Josip Gunčević u *Hrvatskoj straži*, *Luči* i *Glasniku biskupije đakovačke*.⁵⁹ Zabrinuti prvenstveno za interese Crkve, ti su disidenti uviđali pogibli i za nacionalne interese. A. Živković to je lakonski formulirao: »ne smijemo biti za *ono* narodno jedinstvo, koje uništjuje Hrvatsvo i potkapa temelje katoličke Crkve«.⁶⁰

Odjek protesta Galovića i drugova bio je slab u usporedbi s istupom vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera. Osječka *Hrvatska obrana* donijela je »Izjavu bosanskih Hrvata«, čiji je autor bio Stadler, a odnosila se na Svibanjsku deklaraciju, kojom se Mahnić opredijelio za ideologiju jugoslovenstva, a Seniorat prihvatio kao svoj program za budući rad. Izjavom od 16. studenoga 1917. Stadler se »u ime svoje i u ime pedeset i jednog odličnog građanina iz Sarajeva i provincije« ogradio od Svibanjske deklaracije, što je, ako ne iznenadilo, ono sigurno ožalostilo, neke visoke crkvene dostojanstvenike. Voditelj Bauerova »Dnevnika« zabilježio je: »Nad ovom izjavom uvelike su bili preneraženi prijatelji deklaracije od 30. 5. 1917., pa i preuzv.[išeni] g.[ospodin] nadbiskup.«⁶¹ Stadlerova je izjava došla nakon Korošćeva nastojanja da privoli bosanske krugove na pristajanje uz Svibanjsku deklaraciju i nakon podrške bosanskih franjevacu toj deklaraciji.⁶² Četiri točke Izjave zaokružuju njegovo viđenje rješavanja političke budućnosti hrvatskog naroda.⁶³ U prvoj se točki zahtijeva »očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti« »na temelju hrvat-

⁵⁷ Usp. *Luč* 13/1917.—18., br. 1, 4—5.

⁵⁸ *Grgur Galović*, Nek se bistri (Odgovor dr. Mahniću), GBBS 45/1917., br. 15, 118—119.

⁵⁹ Usp. VB 41/1927., br. 4—5, 69.

⁶⁰ *A. Živković*, Religiozni i kulturni konzervatizam, HS 15/1917., 296.

⁶¹ »Dnevnik« nadbiskupa Bauera, za nadnevak 23. studenog 1917. Zapisničar dalje komentira: »Hrv.[atska] država' žestoko ustala protiv Stadlera, 'Novine' umjereni ali odlučno. Drugi su se opet izjavi Stadlerovoj veselili.«

⁶² Usp. *B. Badrov*, Odjek svibanjske deklaracije u Bosni, *Franjevački Vijesnik* (Sarajevo), 35/1928., br. 12, 360—361. Prva podrška bosanskih franjevaca deklaraciji bila je 3. rujna 1917., a nakon Stadlerova protivljenja uslijedile su druge.

⁶³ *V. F. Šišić*, Dokumenti, 103—104.

skoga državnoga prava«. U drugoj se točki zahtijeva ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, što, dakako, uključuje i Bosnu i Hercegovinu. U trećoj se točki obećava pomoć Slovincima u »borbi za samoodržanje i njihovom nastojanju i radu oko toga, da se s nama sjedine«. Zaključna točka tvrdi da se hrvatski državni i teritorijalni interesi najbolje mogu zaštititi u zajednici s Habsburškom Monarhijom, pod uvjetom da se njezina politika prema Hrvatima promijeni.

Stadler je u Svibanjskoj deklaraciji vidio trostruku opasnost: za katolicizam, za hrvatstvo i za Monarhiju, vjerojatno i u takvom redosljedju. Katolištvo je u opasnosti zbog mogućnosti utapanja u pravoslavlju; hrvatstvo zbog činjenice da se Hrvati odriču svoga suvereniteta u korist Srba; i Monarhija što bi tim programom mogla nestati.

Kako među bosansko-hercegovačkim katolicima već odavno nije bilo jedinstva, bilo je teško očekivati da bi Stadlerov pokušaj očuvanja hrvatskog suvereniteta privukao druge snage. Uistinu, samo mjesec dana poslije Stadlerove Izjave pristaše južnoslavenskog jedinstva u Bosni i Hercegovini izišli su sa svojom Deklaracijom, kojom podupiru Svibanjsku deklaraciju o ujedinjenju južnoslavenskih naroda pod žezlom Habsburgovaca.⁶⁴ Za razliku od Stadlerovih pristaša, ovi su se potpisali, iako je i među njima bilo »drugih 43 građana, koji ne žele sada izaći s potpisom u javnosti«. Činjenica da je među potpisnicima bilo dosta uglednih svećenika, uključujući nadbiskupova tajnika Karla Cankara, svjedoči o prevazi južnoslavenske opcije; »veliki« cilj ideologije južnoslavenstva bio je privlačniji od realne političke prosudbe o štetnosti odricanja svoga suvereniteta. Stadlera su napustili i svećenici Ambrozije Benković i Ilija Gavrić, urednici *Hrvatskog Dnevnika*, davši ostavke na uredništvo lista kojemu je Stadler naredio objavljivanje svoje Izjave.⁶⁵ I bosanska i hercegovačka provincija franjevaca poduprla je Svibanjsku deklaraciju. Dvadeset i jedan član Bosne Srebrne stavio je svoju potporu Jugoslavenskom klubu u Beču od 21. prosinca 1917. u povijesni kontekst. Podsjećajući da su se bosanski franjevci uvijek zalagali za narodne interese Hrvata, uključujući i sjedinjenje Bosne i Hercegovine s braćom »s onu stranu Save«, sada su oduševljeni da se ponovo raspalio »stari i prirodni žar« za »prirodni zahtjev«, sjedinjenje južnih Slavena.⁶⁶ Hercegovački franjevci u svojoj Izjavi »krajem 1917. i početkom 1918.« zalažući se za ravnopravnost naroda u Monarhiji, »svim srcem« podupiru Svibanjsku deklaraciju.⁶⁷

U kakofoniji glasova možda je teško primijetiti razlike u prijedlozima raznih grupacija o budućnosti juga Monarhije. Razlika između Stadlera i njemu suprotstavljenih franjevaca i drugih predstavnika klera očita je. Dok Stadlerovi protivnici podupiru ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca u jedinstvenu državu pod okriljem Habsburgovaca, što je sadržaj Svibanjske deklaracije, on se, ne izlazeći iz okvira protektorata Habsburgovaca,

⁶⁴ V. F. Šišić, Dokumenti, 104–105.

⁶⁵ Usp. B. Badrov, Odjek, str. 363. Uredništvo lista preuzeli su Rade Smoljan, I. Pilar, Ivan Mihičević, I. Pavičić i Bojić, sve vojni časnici.

⁶⁶ V. F. Šišić, Dokumenti, 107.

⁶⁷ V. F. Šišić, Dokumenti, 108.

zalaže isključivo za jedinstvo hrvatskih zemalja, prepuštajući sudbinu Srba njima samima. Od svih grupacija koje su se smatrale pozvanima izići s kakvom izjavom ili deklaracijom, Stadlerov je krug bio najmanji. Stadler je mogao računati na jedan broj uglednih katoličkih svećenika zagrebačke nadbiskupije, uključujući i pomoćnoga biskupa Langa; oni su izišli s Izjavom o povjerenju nadbiskupu Stadleru.⁶⁸ No podršku zagrebačkog nadbiskupa Bauera nije sigurno imao,⁶⁹ kao ni većine ostaloga zagrebačkog svećenstva.⁷⁰ Uz svećenstvo iz njegove nadbiskupije, Deklaraciju su poduprli i istarski zastupnici.⁷¹ Slovenska grupa, na čelu s ljubljanskim biskupom A. Jegličem, također je podupirala bečki dokument, vjerujući da je »bodočnost našega naroda le na načelu združenja Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki prebivajo v naši monarhiji.«⁷² Slovenska *Narodna stranka* pak, u svojoj Rezoluciji od 13. siječnja 1918., govorila je o zahtjevu za ujedinjenje »vseh delov jedinstvenega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov.«⁷³ I slovenska *Narodna napredna stranka* govorila je o programu Hrvata, Slovenaca i Srba »kot enotnega jugoslovanskega naroda.«⁷⁴ I Rezolucija Jugoslavenske akademske omladine u Zagrebu od 24. siječnja 1918. stajala je na istom stajalištu, ali je formulacija njihova zahtjeva bila još »unitarističkija«: za sebe tvrde da izlažu »zahtjev čitavog jedinstvenog slovensko-hrvatsko-srpskog naroda«, koji je sastavljen od »historičkih plemena.«⁷⁵ Za razliku od svih predašnjih, *Srpska narodna radikalna stranka* iz Hrvatske, u svojoj Izjavi od 14. siječnja 1918., ogradila se od Svibanjske deklaracije, ne smatrajući da je »alfa i omega cijeloga ovog pitanja«. Njezin predsjednik Đorđe Krasojević naglasio je da se stranka zalaže za očuvanje narodnog imena i svega onoga »što je jednom narodu potrebno i sveto«, ali da će zdušno raditi na stvaranju jugoslavenske zajednice.⁷⁶ Očekivano, i bosansko-hercegovački Srbi bili su malo oduševljeni Svibanjskom deklaracijom. Umjesto zanošenja nekakvim nebuloznim ideološkim rješenjima, Srbi su politički realistično smišljali rješenja koja će biti u srpskom interesu.

Svakako u katoličkim krugovima nova je struja kročila naprijed, a njezin *spiritus movens* bio je Seniorat. Zauzeti pravac nezaustavljivo je vodio u političke vode i, dalje, u kaljužu nove ideologije. Seniorske *Novine* oštro su reagirale na Stadlerovu izjavu,⁷⁷ izražavajući uvjerenje da iza nje za-

⁶⁸ »Izjava povjerenja nadb.[iskupu] dru Stadleru«, *Dnevnik* od 22. prosinca 1917.

⁶⁹ U »Dnevniku« nadbiskupa Bauera, kroničar je za nadnevak 28. prosinca 1917., a u svezi s Izjavom koju je prenijela i *Hrvatska*, pribilježio: »Među pristašama bečke deklaracije veliko negodovanje. I preuzv.[išenom] je stvar vrlo nemila.«

⁷⁰ 1. veljače *Novine, Hrvatska država* i drugi listovi donijeli su izjavu »Zagrebačko svećenstvo za Jugoslavensku deklaraciju«, kojom zagrebačko svećenstvo, na čelu s Msgr. Jankom Barleom, podupire Svibanjsku deklaraciju.

⁷¹ F. Šišić, Dokumenti, 116.

⁷² F. Šišić, Dokumenti, 102.

⁷³ F. Šišić, Dokumenti, 113—114 (113); moje naglašavanje.

⁷⁴ F. Šišić, Dokumenti, 122.

⁷⁵ F. Šišić, Dokumenti, 114—115; moje naglašavanje.

⁷⁶ F. Šišić, Dokumenti, 116—117 (117).

⁷⁷ ***, Nova izjava o rješenju našega narodnoga problema, *Novine*, 4/1917., br. 267, 1.

pravo stoje drugi ljudi.⁷⁸ Uredništvo ju je okarakteriziralo kao »madžaronsku«.

Dakako, Seniori nisu bili jedini prijatelji Svibanjske deklaracije u Hrvatskoj. Ugledni članovi katoličkog klera poduprli su Deklaraciju kao izraz svojih političkih uvjerenja.⁷⁹ Iako frankovci nisu pristali uz nju, središnja pravaška grupacija, Starčevićeva stranka prava, izjasnila se za Deklaraciju 5. lipnja 1917. u Saboru. Ustvrdivši da je program Deklaracije sadržan u programu Hrvatske pučke seljačke stranke, može se smatrati da ju je S. Radić također odobrio. Bilo kako bilo, odobrio je »nepobitnu istinu« sadržanu u Deklaraciji, naime, »da su Slovenci, Hrvati i Srbi u istinu jedan narod«.⁸⁰ Koalicija je, pod čvrstom rukom S. Pribičevića, ostala po strani u tom svrstavanju. Iako su njezina dva člana, Srđan Budisavljević i Valerijan Pribičević, napustili njezine redove zbog gledišta prema Deklaraciji, S. Pribičeviću i drugim Srbima u njoj vjerojatno nije odgovarala klauzula da bi nova država imala ostati u sastavu Austro-Ugarske Monarhije.⁸¹

Pojedini Hrvati bili su više nego voljni minimalizirati, ako ne i posve dokinuti, tu klauzulu. Na sastanku simpatizera Svibanjske deklaracije iz svih zemalja Monarhije od 2.–3. ožujka 1918. u Zagrebu, u režiji Seniorata, napose Šimraka i Rittiga, mlađi su zanesenjaci zahtijevali da se taj monarhijski »okvir« dokine.⁸² Uistinu, u rezoluciji sa sastanka taj se okvir ne spominje.⁸³ Nakon toga sastanka i predstavnici hrvatskog i slovenskog Seniorata sastali su se 21. travnja 1918. u Zagrebu gdje je dan nov poticaj zalaganju za politiku Svibanjske deklaracije.⁸⁴

Oporba takvu usmjerenju Seniorata bila je ipak još živa; dolazila je iz perifernog hrvatskog istoka. Na sastanku Hrvatskoga katoličkog društva *Strossmayer* od 31. srpnja 1918., govoreći o potrebi sloge između Hrvata i Srba, J. Gunčević je rekao da se »ta sloga ne mora nužno bazirati na etnografskom jedinstvu Hrvata i Srba«. Iako neprecizno formuliranog, smisao je Gunčevićeva stajališta da može postojati duhovno »jedinstvo«, osnovano na dobrosusjedstvu, međusobnom poštivanju, respektiranju drugoga, zajedničkim interesima i sl., bez potrebe bilo fizičkog bilo nacionalnog ujedinjavanja i, štoviše, utapanja jednih u druge. Gunčević je napose isticao da je to političko-ideologijsko opredjeljenje svakako drugotnog značenja u usporedbi s »kristijanizacijom Hrvatske«, što je »najsvetija

⁷⁸ ***, Izjava, *Novine*, 4/1917., br. 268, 1.

⁷⁹ V. izjavu zagrebačkog katoličkog svećenstva u: *Novine*, 5/1918., br. 24, 1.

⁸⁰ *Dom* (Zagreb), 12/1918., br. 4, 1–2.

⁸¹ Usp. Milan P. Đorđević, *Srbija i Jugosloveni za vreme rata 1914–1918*, Beograd 1922., 130–131.

⁸² J. Šimrak, *Neke uspomene*, 3.

⁸³ »Sakupljeni, nakon razprave o općem političkom i narodnom položaju, složni su u tome, da je nužna koncentracija svih stranaka i grupa, koje, stojeći na stanovištu narodnoga jedinstva, te oslanjajući se na načelo narodnoga samoodređenja, traže svoju narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.« J. Horvat, *Politička povijest*, II, 32.

⁸⁴ ***, Sastanak hrvatskih i slovenskih seniora u Zagrebu, *Seniorski Vjesnik*, 2/1918., br. 2, 28–29.

zadaca« zauzetih katolika u pokretu. Inzistiranje na politici kao prvotnom zauzimanju sigurno će dovesti ne samo do rascjepa u katoličkim redovima, nego i do pogubnih posljedica za nacionalnu stvar. Gunčević nije nijekao pravo *pojedincima* da se politički angažiraju, ali je odlučno bio protiv toga da se *pokret* kao cjelina primorava na zauzimanje određenih političkih pozicija.⁸⁵

Biskup Mahnić osjećao je da bi morao dati posebnu potporu deklaracijskoj politici. U seriji članaka u dnevniku *Novine*, počevši od svibnja 1918.⁸⁶, on je, kao zakašnjeli Radić, zagovarao slavensku uzajamnost kao branu protiv germanskog imperijalizma, i ne misleći na mogućnost nekakvih slavenskih imperijalizama. No središnja točka Mahnićeva zagovaranja da Hrvati i Srbi *prime* [!] Srbe u jedinstvenu državu pod habsburškom dinastijom bila je njegovo shvaćanje budućnosti religije i katolištva na ovim prostorima. Začudo, Mahnić gradi svoj argument na potrebi zaštite ortodoksnih Slavena od njemačkog protestantizma! Pravoslavlje je, naime, ranjivije pred protestantskim racionalizmom — za Mahnića, polovica puta do ateizma — nego katolicizam. Stoga katolički Hrvati i Slovenci moraju priteći pravoslavlim Srbima u pomoć i zaštititi ih od razarajućeg protestantskog racionalizma. Srbi će se najbolje zaštititi ako se približe katolicima, a katolici će ih moći privući velikom ljubavlju prema njima. Mahnić uopće nije sumnjao da je to uloga koju im je sama Providnost namijenila.

Interpretiranje Mahnićevih gledišta u smislu njegova nastojanja za prozelitizmom među pravoslavlim Srbima, kako to neki autori čine,⁸⁷ moguće je samo ako se oni ne uzmu u širem kontekstu. Uostalom, takva je interpretacija plod slobodnozidarskih protukatoličkih predrasuda, predrasuda koje su neki srpski povjesničari usvojili kao korisne pretpostavke za povijesna razglabanja.⁸⁸ Iako je Mahniću katolička stvar prirasla srcu, teško se oteti dojmu da je ovdje, osim što može biti odraz svojevrstne političke naivnosti i vjerskog romantizma, tek u funkciji opravdanja njegovih no-

⁸⁵ V. Hrvatski katolički pokret, *Vrhbosna* 41/1927., br. 4—5, 69—70.

⁸⁶ A. Mahnić, Jugoslovenstvo i katolicizam, *Novine*, 5/1918., br. 104; Liberalizam, dualizam i centralizam — evo naših grobara, br. 107; Zvanje hrvatskoga naroda, br. 108; Politika hrvatskih katolika, br. 109. Prvi je članak bio zaplijenjen, a i drugi su bili cenzurirani. Duži izvaci tih članaka nalaze se u V. Novak, *Magnum crimen*, 55—57. Novak napominje da je navode uzео iz *Antun Pilepić*, *In aedificationem*, Split 1938., 38—44; Pilepić je bio Mahnićev tajnik.

⁸⁷ V. V. Novak, *Magnum crimen*, 57. Usp. Mirko Mirković, *Versko pitanje u borbi za stvaranje jugoslovenske države, Politički život Jugoslavije 1914—1945*, zbornik radova, Beograd 1973., 213; Milan Stanić, *Neprijateljska politika Vatikana prema Hrvatima*, Zagreb 1948., 13; Dragoljub R. Živojinović, *Jedan dokument o katoličkoj crkvi i ujedinjenju Jugoslavije (1917)*, *Istorijski glasnik*, br. 1—2 (1975.), 145—160; *Isti*, *Vatikan i prvi svetski rat 1914—1918*, Beograd—Cetinje 1978.; *Isti*, *Sveta stolica i stvaranje jugoslovenske države 1914—1918*, Beograd 1973.; **, *Vatikan i Jugoslavija. (Odnos Vatikana prema južnoslavenskim narodima do kraja prvog svetskog rata)*, I. dio, Beograd 1953., 167.

⁸⁸ V. J. D. [Juraj Demetrović], *Klerikalizam i narodno jedinstvo, Hrvatska njiva* (Zagreb), 2/1918., br. 32, 552. Taj tjednik izričito liberalnih usmjerenja bio je u rukama slobodnih zidara; nakon uspostave nove države mijenja ime u *Jugoslavenska njiva*.

vih političkih pogleda. Njegova politička stajališta već su bila formulirana u suradnji sa slovenskim crkvenim dostojanstvenicima, a slagala su se i s političkim opredjeljenjima mnogih hrvatskih krugova, uključujući i mladu generaciju iz njegova vlastitog HKP. Mahnićev politički program nalazio je suzvučje s novim ideološkim pristupom hrvatskih nacionalista, utoliko više što su se i mladi članovi njegova katoličkog pokreta svrstali pod isti barjak. Ako i nije bilo potpunog slaganja među njima, Mahnić je prihvaćanjem Svibanjske deklaracije napravio idejni pomak, koji ga je doveo tik do ideologije otvorena jugoslavenstva. Briga za crkveno jedinstvo, što je napose u to vrijeme bila i briga sveopće Crkve, i idealiziranje misije hrvatskih i slovenskih katolika u tom smislu, dobro se uklapala u njegova nova politička razmišljanja. Očito je, međutim, da je političko opredjeljenje prethodilo misionarskom raspoloženju. Mahnićeva ideologija, kao i ona njegovih crkvenih prethodnika u tijeku devetnaestog stoljeća, bila je sekularnog karaktera; vjerski se element samo navraćao na ideologiju s više ili manje uspjeha. Pravaši frankovci, putem svoga lista *Hrvatska*, uvidali su to posve jasno. Vlč. Stipe pl. Vučetić pisao je: »Jugoslavenskom [je] svibanjskom deklaracijom tok hrvatske politike navrnut u protuhrvatske jugoslavenske ciljeve. Bezdvajbeno slijedi da je katoličkoj vjeroispovijesti namijenjena Judina plaća za uslugu jugoslavenske propagande [...] Rasprava dra A. M. [Antuna Mahnića] jest jugoslavenska ideologija bez stvarnih i zbiljnih osnova, kadra naš hrvatski narod dovesti do katastrofe.«⁸⁹ Mahnićovo opredjeljenje bilo je prvenstveno jugoslavenska ideologija, a vjerski je element imao poslužiti tek kao opravdanje toga izbora. Opravdanje je bilo loše, a tragično je bilo za hrvatski narod da se glas poput S. Vučetića više jedva čuo. Jer, iako je Mahnić do kraja života zadržao barem malu distancu od potpunog jugoslavenstva, njegova duhovna djeca iz HKP nisu se više ustezala napraviti i taj posljednji, uistinu mali korak. Ne može se, međutim, zanijekati određeni utjecaj biskupa Mahnića na političku orijentaciju većinskog dijela HKP. Uvijek otvoren prema političkim idejama svojih sunarodnjaka Slovenaca, nepobitno je da je Mahnić zagovarao stvaranje zajedničke države Hrvata, Srba i Slovenaca. Njegovo angažiranje oko Svibanjske deklaracije najbolje je očitovanje njegovih političkih opredjeljenja. Iako je Seniorat već bio odrekao Mahniću vodeću idejno-vjersku ulogu u pokretu, činjenica da se njegov tadašnji mentor priklonio ideologiji hrvatskih nacionalista mogla je samo pospješiti priključivanje hrvatskih katoličkih aktivista nacionalističkoj omladini. Teško je odrediti bi li Mahnić imao veći utjecaj na religijsku opredijeljenost Seniorata da su prilike bile drukčije. On je, naime, u vrijeme tih sudbonosnih okretanja HKP bio prilično izvan događaja. Daleko od Zagreba, gdje se krojilo novo ideološko usmjerenje pokreta, praktički zatočen u svome Krku, Mahnić nije znao što se zbiva s njegovim životnim djelom. Nakon svršetka rata i sloma Monarhije Mahnića su Talijani 4. travnja 1919. odveli preko Ancone i Frascatija u Rim u zatočeništvo. Poslije jednogodišnjeg izbjivanja vratio se u svoju adoptiranu domovinu, ali uskoro i umire. Sudbina vjersko-narodnog gibanja koje je zanjihao ostala je u nesigurnim rukama.

⁸⁹ S. Vučetić, Značaj jugoslavenske propagande, *Hrvatska*, 1918., br. 2084.

Sudbina naroda bila je još nesigurnija. Šesnaestog listopada 1918. car je izdao manifest »Mojim vjernim austrijskim narodima«, kojim se naviješta rekonstrukcija Monarhije u saveznu državu. Bio je to zakašnjeni pokušaj spašavanja Monarhije. Hrvate pak ni on nije zadovoljavao, jer se nije namjeravalo dirati u cjelokupnost mađarske države.⁹⁰

Događaji na jugu Monarhije, međutim, odvijali su se ionako brže od monarhijske birokracije. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, koje je bilo osnovano 6. listopada, izdalo je proglas kojim »preuzima u svoje ruke vođenje narodne politike« i zahtijeva »ujedinjenje cjelokupnoga našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba«.⁹¹ U Zagrebu su 22. listopada održane manifestacije uz masovno prisizanje na vjernost Narodnom vijeću. Pojedinačna upozorenja na opasnost tih čina, kao ono frankovačke *Hrvatske*,⁹² izgubila su se u nabujalom moru radosnih emocija zbog izvjesnog nestanka Austro-Ugarske Monarhije i iščekivanja budućnosti u novoj zajedničkoj državi. Samo nekoliko dana nakon toga, i frankovci su se, kao i gradsko zastupništvo grada Zagreba, pridružili Narodnom vijeću, što je vrlo obradovalo nadbiskupa Bauera.⁹³ Nadbiskup se požurio poslati okružnicu svećenstvu svoje metropolije potičući ga da podupre NV. Nije ga trebalo previše poticati. U nabreklju slavlju — ali i neredima, osobito po provinciji — prigodom saborskog prekida veza s Ugarskom i Austrijom 29. listopada 1918., biskupi i svećenstvo ubrzano su se priključili potpori NV; splitski biskup Juraj Carić izjasnio se 28. listopada, senjski biskup Marušić priključio se zagrebačkom nadbiskupu Baueru u sastavljanju Proglasa na svećenstvo u kojemu se nadbiskup naziva »Jugoslavenskim metropolitom zagrebačke nadbiskupije«, a isusovci, pod pritiskom ponovnog istjerivanja iz Zagreba »kao Habsburgovaca«, privoljeli su 6. studenoga dati izjavu »za jugoslavensku državu«. Dvojica kanonika, Ljudevit Ivančan i Lovro Radičević, morali su zbog prijetnje hapšenja bježati; nadbiskup Bauer organizirao je njihov bijeg.⁹⁴ U NV bilo je nekoliko svećenika. Osim J. Šimraka, koji je ušao u Središnji odbor, članovi su bili Stanko Banić, Ferdo Rožić, F. Barac, Sv. Rittig, Ljubomir Galić, Kerubin Šegvić i Didak Buntić.

Daljnji tijek događaja vezanih za ujedinjenje novostvorene države Slovenaca, Hrvata i Srba s kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom i prvi nesigurni koraci novonastale tvorevine prelaze okvire ovoga rada. Dovoljno je samo napomenuti da su se katolički krugovi svojski založili za taj pro-

⁹⁰ Bilježnik je u »Dnevnik« nadbiskupa Bauera za nadnevak 18. listopada 1918. napisao komentar: »Kod nas proizveo manifest ogorčenje, jer nas ostavlja pod vlašću Mađara.«

⁹¹ F. Šišić, Dokumenti, 179—180.

⁹² Komentator *Hrvatske* (23. travnja 1918.) protivio se tome »da se hrvatski narod izjavi za srbsku Jugoslaviju« i zalaže se za to da mu se da prilika »da se on slobodno i bez pritiska [...] izjavi o tome, je li za sjedinjenje u jednu državu sa kraljevstvom Srbijom i Crnom Gorom«; usp. bilj. 89.

⁹³ »Dnevnik« za nadnevak 27. listopada 1918. navodi da je sve to »razveselilo preuzvišenoga veoma«.

⁹⁴ Svi ti detalji zabilježeni su u »Dnevniku« nadbiskupa Bauera, koji je tih dana imao mnogo posjeta.

jekt. Sažimajući dosadašnju raspravu, možemo zaključiti da se prvotni rascjep u krugovima katoličkih aktivista s početka stoljeća zbog ideoloških razloga, primjerice ideologije jugoslavenstva. Ta se ideologija zasnivala na izboru oslonca na Srbiju (i druge slavenske zemlje, napose Rusiju) u postizanju vrhovnoga cilja, ujedinjenja hrvatskih zemalja i postizanja istinskoga suvereniteta. U kontekstu političke zbilje, to je bila realna opcija, izbor koji je u isto vrijeme značio otklanjanje oslanjanja na Austriju ili Ugarsku, kad se već odustalo od starčevićanskog krčenja puta k suverenosti bez oslanjanja na bilo koje vanjske čimbenike. Životni sok te ideologije, međutim, strujio je iz drugih izvora, izvora koji su ključali nepovjerenjem u vlastite snage i osobni put. Napajala se na idejama preporodnog ilirizma, strossmayerovskog jugoslavenstva, radićevske slavenske uzajamnosti, naprednjačke jednote hrvatskoga i srpskog naroda, liberalističkog minimaliziranja nacionalnih vrijednosti i, napokon, mahnićevskog vjerovanja u providnosnu ulogu hrvatskoga i slovenskoga katoličkog svijeta na balkanskim vjerskim i civilizacijskim razdjelnicama. Dio hrvatskih katolika uputio se tom brzom stazom onoga časa kad su htjeli biti »djelotvorniji«, što je značilo zanemarivanje nekih bitnih odrednica katolicizma a priklanjanje zamamnom zovu blagorječivih, koji su svoju mudrost crpili po bjelosvjetskim tržnicama na veliko. Ti su elementi činili tu ideologiju nerealnom, činili su je onim što je uistinu bila, ideologijom. Kao i uvijek, jedino realitet života može osvijestiti ideološki pregrijane glave. To se, nažalost, ne događa bez teških lomova i tragičnih posljedica. Je li to cijena učenja? Možda lutanje nije bilo uzaludno, ako se sa sigurnošću može utvrditi da je obmani napokon došao kraj.

SUMMARY

CATHOLIC ADOPTION OF THE IDEOLOGY OF YUGOSLAVISM

Under the tutelage of communist ideology, recent Croatian historiography uniformly defined the political role of the Catholic church as negative and regressive. In such an atmosphere, it was impossible to evaluate its role more objectively; it is almost unknown that there were differing views among Catholics themselves of the Church's role in the political life of Croats. One of the most consequential events in the recent history of Croatia is her entrance into the state of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in 1918. It is barely known that certain most active segments of the Catholic population substantially contributed to the realization of this, now it appears, fateful move. This was the most active part of Catholicism during the first quarter of the century, a branch of the Croatian Catholic Movement, led by bishop Antun Mahnić. The author follows the activity of this group, especially during the period immediately prior to and during the World War I, when it adopted the ideology of Yugoslavism, an already strong movement among less active Croat Catholics as well as non-Catholics. The role of layman Petar Rogulja, priest

of eastern rite Janko Šimrak, bishop Antun Mahnić, archbishop Antun Bauer, and franciscans of Bosnia and Hercegovina, the most significant supporters of ideology of Yugoslavism, and of archbishop Josip Stadler and the Slavonian leaders of the Movement, its ardent opponents, are highlighted. A particular attention has been paid to the beginning signs of the split in the Movement, which was taking place along the ideological lines, the split which deepened in the period between two wars.